

ЕТНОЛИНГВИСТИКА И ЛИНГВОКУЛТУРОЛОГИЯ

„ВАШЕТО ЧЕСТНО ПИСМО“ ИЛИ ЗА ЕТИКЕТА В „КНИГА ЗА ПИСМА“ ОТ БРАТЯ СТ. И ХР. КАРАМИНКОВИ, 1850 Г.

Надка Николова

Шуменски университет „Еп. Константин Преславски“

nikolova55@gmail.com

Резюме: Предмет на проучването са етикетът и клишетата във фиктивни търговски писма, предложени в „Книга за писма“ – част от счетоводното ръководство „Диплография или какъ ся дръжатъ търговски книги“ от Стоян и Христо Караминкови (1850 г.). В епистоларните образци се интерпретират граматичните и лексикалните средства за учтивост. Анализират се клишетата за благодарност, радост, удовлетвореност, съжаление, скръб и др. прояви на отношения и чувства, както и за обръщение, начало и завършек на писмата.

Ключови думи: *Българско възраждане, търговска кореспонденция, писмо, етикет, клише*

0. Историята на българския речев етикет е била в сферата на интереса на българските езиковеди многократно. Обекти на специално наблюдение върху формирането и функционирането му са били документи от българските владетелски канцеларии, художествени произведения, учебници и разговорници от възрожденския период, изказвани са констатации, почиващи на по-обобщени наблюдения (вж. напр. Русинов / Rusinov 1980: 176 – 178; Георгиева, Жерев, Станков, ред. / Georgieva, Zherev, Stankov, red. 1989: 388 – 389; Вачкова / Vachkova 1995, 1996, 1997; Стефанова / Stefanova 1995, 1997, 2000, 2008, 2009; Овчарова / Ovcharova 2018). Употребата на етикетните формули и клишета в българския административно-делови стил обаче все още не е била предмет на нарочно интерпретиране. Тя може най-пълно да се види в образците за писма, приведени от възрожденските автори и преводачи на писмовници и ръководства за търговия и счетоводство⁵¹. Тези образци биха могли да се тълкуват като зародиш на т.нар. бизнес кореспонденция днес и са част от културната комуникация на предприемаческата прослойка във възрожденското общество.

Едно от тези ръководства е „Диплография или какъ ся дръжатъ търговски книги“⁵², съчинена и издадена през 1850 г. от братята Стоян и Христо Караминкови, в която се помещава частта „Книга за писма или прѣписка (копѣя) на писма“ (КП) под номер 10. В нея на 18 страници с отделна пагинация авторите разполагат хоризонтално в две колони 30 писма, изпратени от Н. Константинов и съдр. до уважавани от тях търговци. На 14 страници също със самостоятелна пагинация следват 23 отговора на получените писма⁵³. Това разделение създава усещането за писмен диалог между предприемачи, които решават делови задачи от най-различен характер помежду си⁵⁴.

1. Учтивостта в епистоларен вид намира различен израз. Както е известно, тя се изразява главно по два начина: *граматичен* и *лексикален*.

1.1. По отношение на *граматичните средства* на първо място следва да се изтъкне, че в „Книга за писма“ стриктно се следва съсловната йерархия, диктуваща почит към предприемача, чието обществено положение самò по себе си внушава съобразяване с реномето и авторитета му.

⁵¹ Изследването е по проект № КП-06-Н40/8 на тема „Писмовниците на Българското възраждане като източник за формирането и функционирането на книжовния език“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ към Министерството на образованието и науката на РБ.

⁵² За счетоводното ръководство подробно вж. Николова / Nikolova 2019a.

⁵³ За удобство в настоящето изследване страницата се означава според фототипното издание, подготвено във връзка с честването на 150-годишнината от издаването на тази първа книга по счетоводство в България по инициатива на проф. д-р Димитър Спасов през 2000 г.

⁵⁴ За съдържанието и характера на писмата вж. Николова / Nikolova 2019b.

Тя се изразява чрез **второличните местоименни форми**, които безалтернативно са в множествено число⁵⁵. Факторите за последователната им употреба са няколко. До този момент са излезли два писмовника – и двата отпечатани през 1835 г. Единият е на Христаки Павлович – „Писменник общеполезен на секого единороднаго ми болгарина от кой да е чин и возраст“⁵⁶; другият е шестата част на „Славеноболгарское детоводство“ – „Славеноболгарский предручний послателник за наставление на болгарските юноши“ от Неофит Хилендарски. И двата съдържат образци за писма, изпращани до търговци, в които второличните местоимения са в множествено число с малки изключения. Двата автори определено са имали пред себе си чуждоезични епистоларни модели; те или декларираат, че примерните писма са събрани „отъ различни писатели еллиногреческаго діалекта“ (Неофит Хилендарски / Neofit Hilendarski 1835: загл. / zagl.), или от детайли в самите образци е видно, че са ползвали такива (Христаки Павлович). Съставяйки частта „Книга за писма“, Стоян и Христо Караминкови не може да не са се съобразили с двата вече излезли писмовника и са последвали примерите.

От друга страна, източниците говорят, че братя Караминкови имат солидно образование, включващо знаене на чужди езици⁵⁷. Напр. Н. Начов цитира Димитър Паничков, връстник на баща им чорбаджи Димо, според когото „От 1840 до 1850 г. по-видни ученици в Калофер бяха: Теню (Стоян) и Христо на Дима Караминков...“ (Начов / Nachov 1990: 216). По това време изучаването на гръцки език в училище е нещо обичайно, следователно единият от ползваните чужди езици е бил именно гръцки, така необходим за търговията на Балканите по това време. Твърди се също, че двамата братя изучават френски език при Найден Геров в Копривщица и Пловдив (Спасов / Spasov 2000: 188 – 189). Въобще в семейството на чорбаджи Димо Караминков знаенето на чужди езици е било съвсем естествено, като се има предвид, че всичките му синове са образовани: Лазар учи в Калофер, Пловдив и в търговско училище на о. Халки; Димитър – в Калофер и Цариград; Иван – в Калофер, Прага и Йена, завършва право в Лайпциг и учителства в Кюстендил. Трябва да се посочи, че всички изследвачи на граматичния начин за изразяване на учтивост посочват влиянието на чужди – западноевропейски, руски и балкански книжовно обработени езици, който начин е характерен и за писмата образци на братя Караминкови.

Докато второличните местоимения в търговските писма у двамата предшестваша автори (Хр. Павлович и Неофит Хилендарски) се записват с малка начална буква, то използваните от Караминкови – *Виe, Ви, Вас, Ваи* – с малки изключения (вероятно от недоглеждане) се пишат с главна. Единственото обяснение е отново влиянието на чужди писмени модели, присвоени и пренесени в оригиналното им авторско произведение.

Тези местоимения се съгласуват с **глаголни форми в множествено число**, напр.: ...*жѣлаемъ да ни подновите заповѣди-ты си* (КП, с. 9), *Надѣваме ся, какво не щете да ся забавите, от да подновимъ честно-то Ви имя въ книги-ты си* (140).

Така по отношение на граматичните етикетни единства в търговските писма, представени като примерни от Караминкови, може да се каже, че липсва непоследователност, нещо повече – етикетните норми стриктно се спазват. За сравнение може да се посочи, че в устната форма на общуване, отразена в художествени творби⁵⁸, както и в писма между близки и роднини или между йерархично равнопоставени кореспонденти по това време, е налице нестабилност в употребата на множественото число при второличните местоимения и глаголните форми. Следователно в заформящия се административно-делови стил, към който принадлежи писмената кореспонденция между представители на търговското съсловие в средата на 19. век, множественото число се препоръчва без коле-

⁵⁵ Задължителната им употреба може да се сравни с променливото им присъствие в частната кореспонденция на Христо Караминков и годеницата му Екатерина Горанова (впоследствие Караминкова) през 1867 г. (вж. Капралова / Karalova 2013: 105 – 246).

⁵⁶ За писменика по-подробно вж. Иванова / Ivanova 2021.

⁵⁷ В архива на частната кореспонденция на Христо Караминков (в получени и изпратени писма) има думи и изрази, написани в оригинал на френски, немски, гръцки, чешки. Освен за езиковата култура на авторите, наличието им в кореспонденцията е свидетелство за проникването и разпространението на чуждата лексика и култура през 19. век.

⁵⁸ За възрожденския етикет в „Българи от старо време“ от Л. Каравелов и „Криворазбраната цивилизация“ от Д. Войников вж. напр. Стефанова / Stefanova 2008: 62 – 71.

бание. Стабилизацията на формите през 50-те години е маркер за растежа на обществения престиж на буржоазната класа в лицето на търговското съсловие.

1.2. Търговските писма в „Диплография“ са наситени с унифицираност и утилитарност и демонстрират норми на поведение сред затворен кръг комуниканти. В тях реториката е много пестелива и това е видно още от *обръщението и титулуването*. Търговското съсловие е представено изключително от мъже, което предполага използването на форми за обръщение и титли само за мъже.

Макар че Хр. Павлович препоръчва обръщението *Почтенѣйшему Г:Г:* (Павлович / Pavlovich 1835: 6, 8), обръщанията в „Книга за писма“ са съвсем лаконични. Те съдържат само титлата *господин* и името на адресата, записани с главни букви, напр. *Г-НЕ ПЕТРЕ ГЕНКОВЪ* (126), *Г-НЕ ПАРАСКЕВА ТЕОФАНОВЪ* (130) или *Г-ДА Ф. ЛАМБОВЪ И СЪДР.* (127), *Г-ДА БР. ХРИСТОВИ И СЪДР.* (142). През 50-те години титулуването вече не е новост – дори повече. В писмовниците на Хр. Павлович и Неофит Хилендарски дори има отделна част, назована титлография, в която се препоръчват най-различни титли в зависимост от положението и професията на адресата⁵⁹.

Титлата *господин* (в обръщението към попечителите – *Благородны Господіне*) може да се види още в Рибния буквар на Петър Берон. Трансформирането на значението на *господин* е документирано от Найдено Геров, който събира материала за речника си в продължение на петдесет години – следователно констатациите му отразяват именно първата половина на 19. век. В статията за *господин* не е тълкувано значение на титла към мъж⁶⁰, обаче за думата *госпожа* той пише: „1) Титла, която се дава на калугерки-ты; 2) Така наричатъ начялницѣ-тѣ на женскій монастырь; (...) 3) *Отъ нѣколко врѣмя сѣ подкачили да казватъ на жени-ты госпожа в м. господарка, как-то на мѣжкѣ-ты господинъ в м. господарь*“ (Героу / Героу 1895/1975: 241). Следователно за братя Караминкови титлата не е била нещо необичайно и ново.

При назоваване на трето лице вътре в писмото, личното име също се придружава от титлата *господин*, напр.: *...другарь-тъ ни Г-н Х. Николовъ прѣвърли дълга Ви* (126), *...днесъ испращаме по Г-на П. Христовъ на Ваше честно пріеманіе, единъ Групъ*⁶¹ (131). Не се използва титлата единствено когато се посочва длъжност или професия, напр.: *...слѣдъ благополучно-то прѣстигнованіе на Гемѣж-тѣ на Капит. С. Ивановъ* (131). От примерите е видно, че титлата винаги се пише с главна буква, включително когато е съкратена. С главна буква се пише и обръщението към повече от едно лице: *Гоподство Ви* (145). Третото лице, за което се споменава в писмата, се назовава и с *Негова милость* (пак там).

Обръщението към един адресат в началото на писмото е винаги в звателна форма – при това и на титлата *господин*, и на придружаващото я малко име (*господине Петре*). Подбрани са популярни християнски имена – *Петър, Васил, Димо, Александър, Михал, Параскева*. Последното име е също мъжко и свидетелства, че формата *Параскева*, вписваща се в групата от имена за мъже с окончание/завършек *-а* – напр. *Никола, Сава, Илия, Андрея, Богоя* и др., – не е била рядкост⁶². Фамилиите са подбрани имена също на българи: *Константиновъ, Цвѣтковъ, Ивановъ, Генковъ, Теофановъ, Павлеу, Ламбовъ, Младеноу, Христови*. По произход преобладават библейско-християнски имена⁶³,

⁵⁹ За титулуването в писмата от това време като подразбиращо се свидетелства недоумението и критиката на Хр. Караминков в писмо от 26.06.1867 г. до годеницата му, която в бързината си го е изпуснала, както и нейните нарочни обяснения за грешката в писмо от 28.06.1867 г. (вж. Капралова / Kapralova 2013: 116; 218).

⁶⁰ Вж. *Господинъ, 1) с. м. Господарь 2) Им. соб. мѣжско* (Героу 1895/1975: 240).

⁶¹ *Групъ* – вързоп с пари за изпращане по пощата (итал.-тур. *grup*). При изпращането му се поставя „знак“ с инициали и номер, напр. *П. Г. № 2*.

⁶² Формата с окончание *-а* е била вероятно използвана и за мъже, и за жени: една от сестрите на Ст. и Хр. Караминкови е носела името Параскева; в книгописа на М. Стоянов фигурира името Параскева П. Константинович, преводач на библейски текст през 1850 г. (Стоянов / Stoyanov 1957: 219). Името в тази форма е регистрирано в речника на Ст. Илчев (Илчев / Ilchev 1969).

⁶³ Само едно е споменатото вътре в писмата нехристиянско име – *К. Сарафоглу* (149). Не може да се каже какъв е етносът на предприемача, тъй като нерядко българи носят фамилни имена, образувани според професионален признак, често назоваван с турска дума (напр. *Арабаджиев, Чобанов* и под.) и оформен със суфикса *-оглу/-овлу* (вж. Русинов / Rusinov 1980: 147). В писмата фигурира и арменското име *С. Киворкъ* (151).

адаптирани към българската фонетика, но има и характерни славянски⁶⁴. Те са еднотипно оформени със суфикса *-ов*, което е също показател за тенденцията към унификация на фамилените имена. Може да се твърди, че подборът на антропонимите свидетелства за оформящия се национализъм сред зараждащата се българска буржоазия.

2. Образците на Ст. и Хр. Караминкови са за официални писма, в които информация за личния живот не присъства – като изключим вестта за смъртта на главния акционер Н. Константинов. Този момент обаче е нарочен, тъй като предоставя модел за приключване на търговски отношения. Сведени до необходимия минимум са чувствата и субективизмът: допуска се изразяване на благодарност за коректност в отношенията, съжаление за загуба на стока, укор за некоректност или неизплащане на задължения. Всички те, както и различните начини за осведомяване за редовност в кореспонденцията, за начало и завършване на писмото са клиширани. В такъв род писма **клишетата** не са недостатък, обратното – те са необходими както формулите в точните науки. Те свидетелстват за професионализъм, носят усещане за стабилност и унифицираност в комуникацията и оттам – в търговските интеракции.

Във фразите за **начало на писмата** липсват поздравии и любезности. В тях се изказва удовлетвореност и благодарност от редовността на кореспонденцията, като се припомня датата на последното получено писмо, което се оказва задължителен компонент с оглед на вписването му в специална книга. Важен момент е да се препотвърди доверието между кореспондентите, което неизменно получава израз с вариации на фразата „Вашето честно писмо“: *Съ голѣма благодарност приехме честното Ви от 5 сжій* (127), *Днесъ приехме Ваше честно писмо отъ 1 сжій* (148) или *На ржцѣ имаме Ваше честно писмо отъ 18 сжій*... (134) – и така във всяко писмо. Върху честността се акцентира неслучайно: тя е основополагаща за съсловието, градивен камък, от който произтича всичко останало, съществена част от личността на предприемача.

Разбира се, **благодарността и радостта** от търговското партньорство е най-често срещаното се чувство, изразено от специални клишета: *Съ радостъ ся отговаряме на Ваше честно писмо от 17 сжій* (131), *Благодарно ся отговаряме...* (131), *На драго сръдце разчетохме Ваше-то честно писмо...* (132) и под. Особено щедри на чувства са фразите, с които се описва радостта от приемането на адресантите за партньори. Пример за това са дълги и сложни изрази като *...не можемъ да Ви опишемъ радостъ-тж, която владѣе въ сръдцата ни, зашто ся удостоихме и въ ваши-ты мѣста съ приятели, които на драго сръдце посрѣцнжжж жѣланіе-то ни, и останахме благодарни на всичко, така и за правдинж-тж Ви, за коѣ-то ны правите внимателны* (128) или *...неизказано ся радвамъ, че ся удостоихъ съ честны и искрены приятели, на които жѣлаѣ добъръ успѣхъ да имжтъ въ дѣла-та си* (146). Радост е видна и от клишета с **благопожелания**, напр.: *...и ся радвамъ прѣмногo за ново-съставено-то Ви Търговско Съдружество, на което жѣлаѣ добъръ успѣхъ да има въ дѣла-та си* (151).

Писмата по съдържание са най-разнообразни и в тях реакциите от търговските дейности също. Нерядко се случват беди (нарушени опаковки, морски крушения, развала на стока и под.) и търговците са ошетени; в такъв случай се изказва **съжаление за загубите** към адресата или към самия себе си. Фразите за това са от типа на: *...и ся наскърбихме прѣмногo, като видѣхме да ни казвате, че Ви постига загубж отъ учистеніе-то*⁶⁵ *на Абы-ты Ви* (156), *...сръдце не ни дава да Ви наскърбимъ, нѣ што да сторемъ, като нѣма друго сръдство: затова бждете извѣстни, какво и насъ постигнж загубж, и друго ничто остава, освѣнъ бога да молимъ, здравіе да ни дава, зашто чловѣкъ всякога може да постигне иманіе, кога ся труди* (139). За запазване на добрите взаимоотношения дори се демонстрира **благодарство по отношение на финансови затруднения** на търговския партньор, напр.: *...ако бы потѣнко да прѣсмѣтнемъ, ще излѣзе да искаме мы и още отъ Васъ, нѣ прирзахме, както и по-прѣвѣнъ Ви доказахме* (137), *нѣ ако постигне нѣкаква загуба отъ продажбж-тж, не дай боже, разумѣва ся за мож смѣткж* (150). Съжалението може да кулминира в **огорчение** от нелоялното поведение на трети търговец, претърпял фалит и останал неиздължен: *...с голѣма скърбъ, Ви изявяваме испаданіе-то на К. Филиповъ, ... Повѣче отъ Васъ ся скърбимъ, и съвсѣмъ не ни дойде*

⁶⁴ Личните и фамилените имена в писмата, както и в списъците със спомоществователи са отделна тема.

⁶⁵ *Учистение* е термин за баланс на приходи и разходи.

угодно, като станж това нѣчто на рѣцѣ-ты ни, нѣ что да сторемъ и мы, като съ К. Филиповъ отколѣ ся познавахме и много пѣти сме давали и зимали, а какъ сега тѣи ненадейно направи това нѣчто, не знаемъ. Затова Вы молимъ, не връзвайте грѣшкж... (138).

Не са редки и **фразите за подканване към действие** – ако обичате или молим: ...Господство Ви, ако обычатъ и сте благодарны, да направимъ еднж общж работж за трима ни, сир. да купуваме и да продаваме Бакжръ... (145); ...за това молимъ да попрѣгледате тегленіе-то му, зашто голѣма загуба ще ны постигне (149); ...та Вы молимъ, ако видите, че има нѣчто да ся ползуваме, може да ни заповѣдате да купимъ... или както обычатъ (150). Подканването може да е индиректно и да се изрази в клишета, съдържащи *надеявам се*: *Надѣвамъ ся... да ся съгласите на това...* (151).

В писмата – както в изпратените, така и в получените – липсва **укор или мърене** за неиздължаване на суми или за закъснение в изпращането им. Може би само с намек и отново много любезно следват подканяния като *Колкото бы че имате събрани мои пари... ми гы испратете съ почтж-тж въ Групъ. Молимъ вы за горны-ты нѣчта, направете както е добрѣ и прилично, каквото и за менъ да не е злѣ* (157). Всѣщност едва ли може да се каже, че това е клише, след като се среща само в едно писмо – но пък демонстрира деликатно отношение към друг търговец, който неизменно е наричан приятел. Въобще уважението и приятелските отношения се четат в редовете на всяко писмо и техните изражения са именно учтивите форми на общуване и клишетата, които рамкират позволената изява на положителни чувства или омекотяват неприятните.

Единствено **скръбта**, причинена от смърт на партньор, е изказана по-емоционално. За приключването на земния път се съобщава в пет писма и изразите за изказването ѝ са сходни, напр.: ...изявяваме с голѣмж скръбъ, какво единъ-тѣ отъ Другаре-ты ни Г-нѣ Н. Константиновъ, като ся разболѣ отъ завчера, ненадѣино днесъ испълне общій дългъ, та ся принудѣваме да прѣключимъ смѣткы-ты си, ... (141), *Днесъ прихождаме съ голѣмж скръбъ да Ви изявимъ, какво Другаръ-тѣ ни Г-нѣ Н. Константиновъ, като ся разболѣ отъ завчера, ненадѣино днесъ умрѣ, та ся принудѣваме да прѣключимъ смѣткы-ты си, ...* (141); *Усѣщаме голѣмж и сръдечнж скръбъ въ себе си, като ни остави ненадѣино добрій ни Другаръ Г-нѣ Н. Константиновъ, и прѣминж на оный свѣтъ, та спорѣдъ това, ... ся принудѣваме да прѣстанемъ вече и да прѣключимъ смѣткы-ты си, ...* (141 – 142). Скръбта във всичките пет писма се окачествява като душевна, голяма, неизказана: ...и безсилны без друго остановаме / Ваши Пріятеле (141).

Едновременно с това в писмата са видни и клишетата за **преустановяване на търговските отношения**, като се подчертава, че подписите са вече невалидни. Остава се обаче възможност за подновяване на отношенията по-късно: *Молѣж Ви Г-да и отъ сега нататѣкъ да мя не забравяте и когато обычатъ, дайте ми свободно заповѣди-ты си, и съмъ готовъ да гы изпълнявамъ съ всѣкожж вѣрность за полжж-тж Ви* (158).

Всяко писмо също има стереотипен **завършек**. В заключителните фрази често се изразява *надеждж за честный Ви отговоръ* (126), както и за възстановяване на търговски отношения след временно прекъсване: *Надѣваме ся, какво не щете да ся забавите, от да подновимъ честно-то Ви имя въ книги-ты си...* или *Като нѣма друго нѣчто любопытнo да Ви забѣлѣжимъ, принасяме Ви пріятелскы-ты си поздравленія и остановаме въ надеждж, че ще подновите за скоро заповѣди-ты си* (158). Неизменни са поздравите (често братски, приятелски, искрени): *Безъ друго Вы поздравляете братскы...* (127 – 128) или ...*безъ друго Ви принасяме пріятелскы-ты си поздравленія* (129), *Като нѣмаме друго нѣчто любопытнo да Ви забѣлѣжимъ, Ви принасяме искрени-ты ни поздравленія...* (137). Накрая се поставя **подпис** – неизменните клишета *Ваши Слугы* (който подпис е широко използван в европейската кореспонденция) и по-редките *Ваши Пріятеле, На заповѣди-ты Ви* и *Готовы на заповѣди-ты Ви*.

3. Етикетът и клишетата на образците от „Книга за писма“ в „Диплография“ не са останали непознати, напротив – били са разпространени и дълго време използвани. Това се доказва от две писма до Христо Караминков, пребиваващ в Букурещ, от видните търговци Евлоги и Христо Георгиеви⁶⁶, изпратени от Лондон и Марсилия. И двете започват по идентичния за образците начин: *Г-не Хр. Д. Караминков, / Имам пред вид честното Ви писмо от 28 декемвр. 1882; Г-не Хр. Д. Карамин-*

⁶⁶ Евлоги и Христо Георгиеви от рода Пулиевци в Карлово са братовчеди по майчина линия на съпругата на Хр. Караминков – Екатерина Горанова.

ков, / *Наумявами Ви от последното си от 18 текущаго и са отговарями на честните Ви от 14 и 21 същяго* (1867 г.) (Капралова / Kapralova 2013: 293 – 294).

Всички клиширани фрази създават усещането за епистоларно удобство – ако може да се определи по този начин възможността да се вземат готови фрази, които да рамкират писмото, в което основната информация е уникална и специфична за отделните търговски взаимодействия. Клишетата, удобните формули за начало и завършек, за съдържано изразяване на контролирани чувства правят писането на търговските писма бързо, лесно, унифицирано. Те стават норма, която с времето се усъвършенства и видоизменя с оглед на новите условия на модерното време, за да еволюират днес в учебната литература като бизнес кореспонденция.

Цитирана литература / References

- Вачкова 1995: Вачкова, К. За установяването на учтивата форма в книжовния български език. – Във: *Филологически изследвания*. Ч. 1. Шумен: ВПИ „Константин Преславски“, с. 22 – 29. (Vachkova 1995: Vachkova, K. Za ustanovyavaneto na uchtivata forma v knizhovnia balgarski ezik. – In: *Filologicheski izsledvania*. Ch. 1. Shumen: VPI „Konstantin Preslavski“, s. 22 – 29.)
- Вачкова 1996: Вачкова, К. Маестатната форма в документи от български владетелски канцеларии. – В: *Бог и цар в българската история*. Пловдив: Хр. Г. Данов, с. 57 – 62. (Vachkova 1996: Vachkova, K. Maestatnata forma v dokumenti ot balgarski vladetelski kantselarii. – In: *Bog i tsar v balgarskata istoria*. Plovdiv: Hr. G. Danov, s. 57 – 62.)
- Вачкова 1997: Вачкова, К. За установяването на учтивата форма в книжовния български език. – В: *Изследвания по история на българския книжовен език*. Шумен: УИ „Еп. Константин Преславски“, с. 88 – 95. (Vachkova 1997: Vachkova, K. Za ustanovyavaneto na uchtivata forma v knizhovnia balgarski ezik. – In: *Izledvania po istoria na balgarskia knizhoven ezik*. Shumen: UI „Ep. Konstantin Preslavski“, s. 88 – 95.)
- Георгиева, Жерев, Станков, ред. 1989: Георгиева, Е., Ст. Жерев, В. Станков, ред. *История на новобългарския книжовен език*. София: БАН. (Georgieva, Zherev, Stankov, red. 1989: Georgieva, E., St. Zherev, V. Stankov, red. *Istoria na novobalgarskia knizhoven ezik*. Sofia: BAN.)
- Геров 1895/1975: Геров, Н. *Речник на българския език. Фототипно издание*. Част първа. А-Д. София: Български писател, с. 240 – 241. (Gerov 1895/1975: N. Gerov. *Rechnik na balgarskia ezik. Fototipno izdanie*. Chast parva A-D. Sofia: Balgarski pisatel, s. 240 – 241.)
- Иванова 2021: Иванова, Д. „Модерните науки“ на новото време: „Писменик общеполезен“ на Христати Павлович (1835). – In: *Slovanské a slavistické reflexe. Sborník k životnímu jubileu profesorky Hany Gladkové*. Ginka Bakārdžieva, Markus Giger, Kateřina Lah (edd.). Pavel Mervart, 2021, s. 123 – 134. (Ivanova 2020: Ivanova, D. „Modernite nauki“ na novoto vreme: „Pismenik obshtepolezen“ na Hristaki Pavlovich (1835). – In: *Slovanské a slavistické reflexe. Sborník k životnímu jubileu profesorky Hany Gladkové*. Ginka Bakārdžieva, Markus Giger, Kateřina Lah (edd.). Pavel Mervart, 2021, s. 123 – 134.)
- Илчев 1969: Илчев, Ст. *Речник на личните и фамилни имена у българите*. София: БАН. (Ilchev 1969: Ilchev, St. *Rechnik na lichnite i familni imena u bulgarite*. Sofia: BAN.)
- Капралова 2013: Капралова, Н. *И ще господарува мъжът ти над теб. Архив на Елисавета и Христо Караминкови*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“. (Kapralova 2013: Kapralova, N. *I shte gospodaruva tazhat ti nad teb. Arhiv na Elisaveta i Hristo Karaminkovi*. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“.)
- Начов 1990: Начов, Н. *Калофер в миналото. 1707 – 1877*. София, 1927. Фототипно издание. София: Земиздат. (Nachov 1990: Nachov, N. *Kaloferv v minaloto. 1707 – 1877*. Sofia, 1927. Fototipno izdanie. Sofia: Zemizdat.)
- Неофит Хилендарски 1835: *Славеноболгарскій предручнѣи послателникъ за наставление на болгарскѣи юноши. Часть шестаа*. ... от Неофита архимандрита Хилендарца. Въ Крагуевцѣ. (Neofit Hilendarski 1835: *Slavenobolgarskiy predruchniy poslatelnik za nastavlennie na bolgarskite yunoshi. Chast shestaya*. ... ot Neofita arhimandrita Hilandartsa. V Kraguevtse.)
- Николова 2019а: Николова, Н. „Диплография или какъ ся дръжатъ търговски книги“ (1850) от братя Караминкови – предварителни бележки. – В: *Рада и приятели. Сборник в чест на проф. д-р Радка Влахова*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, с. 275 – 284. (Nikolova 2019a: Nikolova, N. „Diplografiya ili kak sya drzhyat targovski knigi“ (1850) ot bratya Karaminkovi – predvaritelni belezhki. – In: *Rada i priyateli. Sbornik v chest na prof. d-r Radka Vlahova*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, s. 275 – 284.)
- Николова 2019б: Николова, Н. „Книга за писма“ от Стоян и Христо Караминкови – образец за търговска кореспонденция от 1850 г. – В: *Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“* (София, 14 – 15 май 2019 г.). Ваня Мичева, Диана Благоева, Сия Колковска, Татяна Александрова, Христина Дейкова (отг. ред.). София: АИ „Проф. Марин Дринов“, с. 146 – 152; <https://ibl.bas.bg/wp-content/uploads/2019/05/Sbornik-s-Dokladi_kor.-I-restr.pdf> (Nikolova 2019b: Nikolova, N. „Kniga za pisma“ ot Stoyan i Hristo Karaminkovi – obrazets za targovska korespondentsia

- ot 1850 g. – In: *Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsia na Instituta za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“* (Sofia, 14 – 15 may 2019 g.). Vanya Micheva, Diana Blagoeva, Sia Kolkovska, Tatyana Aleksandrova, Hristina Deykova (otg. red.). Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, s. 146 – 152.)
- Овчарова 2018: Овчарова, Д. Речевият етикет на възрожденския българин, отразен в двуезичните разговорници от третата четвърт на XIX век (по материали от 1850 до 1878 г.). – *Славянски диалози*, год. XV, кн. 21, с. 90 – 99. (Ovcharova 2018: Ovcharova, D. Recheviyat etiket na vazrozhdenskia balgarin, otrazen v dvuezichnite razgovornitsi ot tretata chetvart na XIX vek (po materiali ot 1850 do 1878 g.). – *Slavyanski dialozi*, god. XV, kn. 21, s. 90 – 99.)
- Павлович 1835: Павловичъ, Хр. *Писменникъ общеполезенъ на секого единороднаго ми болгарина от кой и да е чинъ и возрастъ*. Въ Българдѣ. (Pavlovich 1835: Pavlovich, Hr. *Pismennik obshtepolezen na sekogo edinorodnago mi bolgarina ot koy i da e chin i vozrast*. V Belgrade.)
- Русинов 1980: Русинов, Р. *Учебник по история на новобългарския книжовен език*. София: Наука и изкуство. (Rusinov 1980: Rusinov, R. *Uchebnik po istoria na novobalgarskia knizhoven ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo.)
- Спасов 2000: Спасов, Д. (Неозагл. бележки). – *Диплография или как се държат търговски книги*. Фототипно издание. София, с. 188 – 189. (Spasov 2000: Spasov, D. (Neozaagl. belezhki). – *Diplografia ili kak se darzhat targovski knigi*. Fototipno izdanie. Sofia, s. 188 – 189.)
- Стефанова 1995: Стефанова, М. Към въпроса за първото ръководство по етикет за българите. – В: *Математика и филологии*. Сборник трудове, ч. 5. Шумен УИ „Еп. Константин Преславски“, с. 141 – 148. (Stefanova 1995: Stefanova, M. Kam vaprosa za parvoto rakovodstvo po etiket za balgarite. – In: *Matematika i filologii*. Sbornik trudove, ch. 5. Shumen UI „Ep. Konstantin Preslavski“, s. 141 – 148.)
- Стефанова 1997: Стефанова, М. *Познаваме ли българския речев етикет*. София: Клуб 90. (Stefanova 1997: Stefanova, M. *Poznavame li balgarskia rechev etiket*. Sofia: Klub 90.)
- Стефанова 2000: Стефанова, М. Християнската традиция в българския национален етикет. – В: *Годишник на Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“*. Т. XV D. Шумен: УИ „Еп. Константин Преславски“, с. 101 – 107. (Stefanova 2000: Stefanova, M. Hristiyanskata traditsia v balgarskia natsionalen etiket. – In: *Godishnik na Shumenskia universitet „Episkop Konstantin Preslavski“*. Т. XV D. Shumen: UI „Ep. Konstantin Preslavski“, s. 101 – 107.)
- Стефанова 2008: Стефанова, М. „Криворазбраната цивилизация“ на Добри Войников и историята на българския етикет. – В: *Добри Войников*. Шумен: Добри Войников, с. 111 – 125. (Stefanova 2008: Stefanova, M. „Krivorazbranata tsivilizatsia“ na Dobri Voynikov i istoriyata na balgarskia etiket. – In: *Dobri Voynikov*. Shumen: Dobri Voynikov, s. 111 – 125.)
- Стефанова 2009: Стефанова, М. Към българския етикет през Възраждането. – В: *Отговорността към езика*. Т. 2. Шумен: УИ „Еп. Константин Преславски“, с. 62 – 71. (Stefanova 2009: Stefanova, M. Kam balgarskia etiket prez Vazrazhdaneto. – In: *Otgovornostta kam ezika*. Т. 2. Shumen: UI „Ep. Konstantin Preslavski“, s. 62 – 71.)
- Стоянов 1957: Стоянов, М. *Българска възрожденска книжнина*. I. София: Наука и изкуство. (Stoyanov, M. *Balgarska vazrozhdenska knizhnina*. I. Sofia: Nauka i izkustvo.)

„YOUR HONEST LETTER“ OR ABOUT THE ETIQUETTE IN THE BOOK OF LETTERS BY STEFAN AND HRISTO KARAMINKOVI

Nadka Nikolova

Konstantin Preslavsky University of Shumen

nikolova55@gmail.com

Abstract: The subject of the study is the etiquette and clichés in fictitious commercial letters presented in the Book of Letters – part of the accounting guidebook *Диплография или какъ ся дръжять търговскы книги* (Diplography or How to Keep the Commercial Books) by Stoyan and Hristo Karaminkovi, 1850. The epistolary samples interpret the grammatical and lexical means of politeness. The clichés of gratitude, joy, satisfaction, regret, sorrow, manifestations of feelings and relationships, as well as the address, beginning and ending of the letters are analysed.

Keywords: *Bulgarian Revival, commercial correspondence, letter, etiquette, cliché*

Nadka Nikolova
98, Georgi S. Rakovski str.
Shumen 9700
Bulgaria